

**PROBATION OFFICER IN THE FACE OF CHALLENGES
AND THREATS OF CONVICTS' REHABILITATION IN AN OPEN
ENVIRONMENT**

**KURATOR SĄDOWY WOBEC WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ
RESOCJALIZACJI SKAZANYCH W ŚRODOWISKU OTWARTYM**

Krzysztof Gogacz

Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide De Gasperi w Józefowie

ABSTRACT

Probation for justice is undoubtedly this institution that plays a special role and importance in open system rehabilitation. Improving the functioning of increasing crime situation, including juvenile delinquency requires determined efforts of social and system solutions. A very important element of governmental and non-governmental organizations for protecting the safety is to direct attention to the problems of crime prevention. As a society bear huge financial outlay to maintain institutions that do not always meet the expectations of society in terms of the effectiveness of social reintegration. It seemed that the introduction of the Court Probation Act of 27 July 2001 in micro and macro scale solves the problems of Polish justice and contributes to the further development of this institution. Institutional dependence deprives its autonomy and the possibility of permanent structures to adapt to the real needs of the probation system. Undoubted success of the Act is to change the priorities in the performance of tasks by probation officers. In the first place was the impact of educational and social integration, then diagnostic, preventive and controlling. Although in this case, there is serious doubt if the legislator took into consideration the properly realized tasks. Generally dominated by trend that imprisonment should be used as long as necessary from the point of view of the social reintegration and assurance of security of liberation society. Therefore, one of the challenges of modern restorative rehabilitation of probation is to build a system based on the solutions of other countries.

Kuratela sądowa dla wymiaru sprawiedliwości jest niewątpliwie tą instytucją, która odgrywa szczególną rolę i znaczenie w systemie resocjalizacji otwartej. Usprawnienie jej funkcjonowania w sytuacji wzrostu przestępczości, w tym przestępczości nieletnich, wymaga zdeterminowanych działań społecznych i rozwiązań systemowych. Niezwykle ważnym elementem działań organów rządowych i instytucji pozarządowych w zakresie ochrony bezpieczeństwa jest skierowanie uwagi na problemy profilaktyki przestępczości. Jako społeczeństwo ponosimy olbrzymie nakłady finansowe na utrzymywanie instytucji, które nie zawsze spełniają oczekiwania społeczne pod względem efektywności oddziaływań resocjalizacyjnych. Wydawało się, że wprowadzenie Ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych w skali mikro i makro rozwiąże bolączki polskiego wymiaru sprawiedliwości i przyczyni się do dalszego rozwoju tej instytucji. Zależność instytucjonalna pozbawia ją autonomii i możliwości dostosowania struktur etatowych do realnych potrzeb systemu probacji. Niewątpliwym sukcesem Ustawy jest zmiana priorytetów w zakresie wykonywania przez kuratorów sądowych zadań. Na pierwszym miejscu znalazły się oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjne, w następnej kolejności: diagnostyczne, profilaktyczne i kontrolne. Choć i w tym przypadku można mieć poważne wątpliwości czy ustawodawca uwzględnił właściwie realizowane zadania. Powszechnie dominuje tendencja, że kara pozbawienia wolności powinna być stosowana tak długo jak jest to konieczne z resocjalizacyjnego punktu widzenia i zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu wolnościowemu. Dlatego też, jednym z wyzwań współczesnej resocjalizacji naprawczej jest budowanie systemu probacji opartego na rozwiązaniach innych krajów.

KEY WORDS:

probation, probation system, imprisonment, supervised, probation system models, the Court Probation Act

kuratela sądowa, system probacji, kara pozbawienia wolności, dozorowany, modele systemowe kurateli sądowej, ustawa o kuratorach sądowych

WPROWADZENIE

W obliczu narastających zagrożeń, brutalizacji życia społecznego, wzrostu przestępczości, w tym przestępczości nieletnich i systematycznego obniżania się granicy wiekowej popełniania najgroźniejszych

przestępstw (przeciwko życiu i zdrowiu) (J. Zawisza, 2013), istotną rolę w procesie resocjalizacji wolnościowej przypisuję się kuratorom sądowym.

Ukształtowana w toku licznych zmian kuratela sądowa dla nieletnich i dorosłych dziś, stanowi jeden z kluczowych elementów systemu wychowania resocjalizującego. Jej instytucjonalny wymiar w rzeczywistości sprowadza się do działalności wychowawczo-resocjalizacyjnej, diagnostycznej, profilaktycznej i kontrolnej. Nowym wyzwaniem dla tej służby społecznej jest sprawowanie dozorów nad skazanymi zakwalifikowanymi przez sąd do odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, o czym pisałem już wcześniej.

W poczuciu nowych obowiązków i nowej misji jaką mają do spełnienia kuratorzy zawodowi i społeczni, powracają pytania o jej ulokowanie w strukturach Wymiaru Sprawiedliwości. Wielu wybitnych naukowców zajmujących się resocjalizacją wolnościową, jak i tych reprezentujących środowisko kuratorskie jest zdania, że kuratela sądowa w Polsce jest całkowicie zależna od sądu i trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić. Próby zmiany obecnego stanu rzeczy w przeszłości wielokrotnie były podejmowane, choćby na poziomie legislacyjnym ustawy o kuratorach sądowych. Szkoda, że zaprzepaszczone kolejną szansę stworzenia systemu kurateli sądowej na wzór angielski. Odwoływanie się do sprawdzonego i świetnie funkcjonującego *systemu probation* pokazuje jej niezależność, samodzielność i efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych, a więc aspekt najważniejszy. I nie chodzi tylko i wyłącznie o nadanie jej charakteru autonomicznego, ale przede wszystkim doprowadzenie do zmian pokoleniowo-mentalnościowych. Nawyki, przyzwyczajenia i pewien schematyzm praktyczny w działaniu, to czynniki uniemożliwiające osiągnięcie sukcesu resocjalizacyjnego. Brak kreatywności w pracy kuratorów sądowych w znacznej mierze podyktowany jest „*skostniałym ustawodawstwem*”, wymuszającym szablonowość w podejmowaniu jakichkolwiek decyzji. Kształcenie na poziomie akademickim nowego pokolenia absolwentów resocjalizacji pokazuje ich zaangażowanie, pomysłowość, entuzjazm, które w zetknięciu z rzeczywistością pracy kuratora sądowego są ograniczane i sztucznie weryfikowane. Brak przyzwolenia na wprowadzanie nowych rozwiązań ułatwiających i poprawiających funkcjonowanie kurateli sądowej związany jest z dodatkowymi czynnościami, a te nie zawsze są aprobowane przez środowisko. I nie jest to wynikiem sceptycznego nastawienia kuratorów do dodatkowej pracy, ale standardami obciążeniami uniemożliwiającymi prowadzenie realnej pracy resocjalizacyjnej.

Wobec tego należy zadać sobie pytanie: czy dziś kurator sądowy ma być animatorem życia podopiecznego, czy jedynie urzędnikiem sądowym kontrolującym wywiązywanie się skazanego z nałożonych przez sąd obowiązków?

EWOLUCYJNE UWARUNKOWANIA INSTYTUCJI KURATORA SĄDOWEGO

W kształtowaniu kurateli sądowej istotną rolę odegrały poglądy na temat źródeł przestępczości i możliwości resocjalizacji skazanych. Jej podstawy są oparte na dwóch głównych modelach. Sens i znaczenie pierwszego modelu zostały określony przez M. Foucault (2003, s. 275–307). Głównym założeniem modelu pozostawała troska o dozorowanego o to, by nie wymknął się z pola obserwacji i nie mógł szkodzić społeczeństwu. Tak ukształtowany system pozwalał sprawować kontrolę nad jednostkami wykolejonymi (s. 307). (E. Szafrąńska, J. Szafrąński, 2013)

Drugi wynikał z wiary, że każdy człowiek może uporać się z problemami, jeśli tylko udzieli mu się wsparcia. (L. Pytka, 2013) Początkowo działania te miały charakter społeczny i realizowane były w oparciu o indywidualne osoby oraz stowarzyszenia zaangażowane w naprawę systemu społecznego i poprawę relacji międzyludzkich (Kwaśniewski 1998, s. 46), (T. Graca, K. Dziurzyński, 2014)

Według H. Veillard-Cybulsky (1968, s. 147) początek instytucji kuratora sądowego związany jest z pierwszym ćwierćwieczem XIX wieku. Prekursorami są Anglia i Stany Zjednoczone.

Instytucja kuratorów sądowych w Anglii, tak jak i wiele innych instytucji angielskich, zawdzięcza swoje powstanie praktyce i zwyczajowi. Zdobyla ona sobie prawo obywatelstwa powszechnego i zalegalizowała swą działalność z chwilą uznania jej przez opinię publiczną.

System angielskiego *Common Law* pozwalał na większą swobodę w doborze środków karnych stosowanych przez sądy. Niektórzy sędziowie korzystali z tych możliwości i łagodzili kary więzienia, szczególnie w stosunku do osób młodych. Warunkowe pozostawienie skazanego na wolności wymagało jednak kontroli w okresie próby. Stąd wykształciła się instytucja kuratora sądowego, który sprawował dozór nad podsądnym (Kalinowski 2005, s. 30).

Jednocześnie wynalezienie *systemu probation*, czyli pozostawianie skazanego na próbę w warunkach wolnościowych, przypisuje się sędziom okręgu sądowego Warwiekshro. Zaczęli oni jeszcze w 1820 r. stosować eksperymentalnie skazywanie nieletnich na symboliczną karę jednego

dnia więzienia, pod warunkiem, że rodzice bądź opiekunowie wzmogą nadzór i wysiłki wychowawcze. Uczestniczący w takich sesjach młody adwokat Matthwe Davenport Hill, po uzyskaniu nominacji na Recorder'a ministra Birmingham; od 1841 r. wprowadził ten zwyczaj w życie. Po siedemnastu latach doświadczeń w tej dziedzinie Hill, ogłosił wyniki tej praktyki. Z danych jego wynika, że z 483 osób, co do których nie zastosowano kary więzienia, a poddano je próbie, tylko 78 osób stanęło ponownie przed sądem za nowe przestępstwo. W ślady Hilla poszedł sędzia Edward William Cox-Recorder Portsmouth oraz inni sędziowie. Praktyka stosowania próby zaczęła się upowszechniać w całej Anglii. Do jej spopularyzowania przyczyniły się także organizacje społeczne zajmujące się niesieniem pomocy zwolnionym od kary. W 1876 r. powstała specjalna organizacja do tego celu – Police Court Mission. Jej członkowie – Misjonariusze – rozwinęli szczególnie aktywną działalność w Londynie, początkowo głównie w stosunku do tych, których przestępstwa były wynikiem nadużywania alkoholu. Potem zajęli się także kobietami i dziewczętami o zagrożonej moralności. Zajmowali się rodzicami zaniedbującymi swe obowiązki. Sądy zaczęły powierzać im nadzory nad podsądnymi pozostawionymi na próbę w warunkach wolnościowych (s. 30).

Do czasu wydania Ustawy o probacji z 1907 r. (The Probation of Offenders Act) nie było statutowych podstaw do stosowania nadzoru kuratorskiego. Wspomniana ustawa wprowadziła nie tylko statutowe podstawy kierowania do nadzoru kuratorskiego osób zwalnianych przez sądy, ale upoważniła również sędziów sądów niższego szczebla do zatrudniania etatowych kuratorów, co było przełomowe dla dalszych przeobrażeń dozorów.

Dla rozwoju systemu angielskiego przełomowe znaczenie miało wprowadzenie w 1925 r. ustawy (The Criminal Justice Act), w której dokonano podziału kraju na rejony probacyjne. Ostateczny kształt angielskiego systemu probacyjnego określiła jednak ustawa z 1948 r. (The Criminal Justice Act 1948), uchylająca postanowienia ustawy z 1907 r. Poza stworzeniem możliwości ulepszania instytucji probacyjnych otworzyła ona możliwości indywidualizacji oddziaływań resocjalizacyjnych poprzez położenie nacisku na konieczność adekwatnych badań każdego przypadku przed wydaniem wyroku sądowego. U źródeł angielskiego systemu opieki postpenitencjarnej znajdują się dwie zasadniczo odmienne idee: pierwsza zmierzała do zabezpieczenia społeczeństwa przed przestępcą i znajdowała wyraz w przymusowym nadzorze policyjnym nad osobą zwolnioną, a druga koncepcja rozwinęła się w oparciu o praktyczne formy wsparcia

skazanych, udzielane przez stowarzyszenia pomocy więźniom (Mościkier 1985, s. 44).

Ważną datą dla angielskiego systemu kurateli jest rok 1965, kiedy to kuratorzy sądowi przejęli całkowitą odpowiedzialność za opiekę postpenitencjarną nad wszystkimi osobami zwalnianymi z zakładów karnych. Kolejne rozszerzenie zakresu postpenitencjarnej działalności kuratorów nastąpiło na mocy Criminal Justice Act 1967 (s. 45), wprowadzającego system „parole” (przedterminowe zwolnienie więźnia).

ANGIELSKI SYSTEM PROBACJI I OPIEKI POSTPENITENCJARNEJ

Sprawnie funkcjonujący system angielski cechuje nacisk na funkcję opiekuńczą, a nie kontrolną. Kurator jest przede wszystkim doradcą, pomocnikiem i nauczycielem, a dopiero w ostatniej kolejności osobą nadzorującą podopiecznego. Ponadto, kuratorzy są od strony formalnej uniezależnieni od sądu, wykonując dla niego jedynie pewne prace usługowe.

Równocześnie istnieje wypracowany system dobrze zorganizowanej współpracy pomiędzy służbami kuratorskimi i innymi służbami społecznymi. Zakres działania kuratorów angielskich należy ocenić jako bardzo szeroki (s. 45). Według A. Mościkiera (1985, s. 46) trudno jest porównywać system angielski z innymi, ze względu na brak stosownych wskaźników i kryteriów efektywności, jakie można by w takich porównaniach zastosować.

Ponadto angielski system probacji i opieki postpenitencjarnej jest systemem sprawnym operacyjnie ze względu na trzy czynniki:

- Środki materialne – istnieją dwa źródła finansowania, z jednej strony czyni to Home Office, z drugiej zaś władze lokalne. Ponadto zasoby te ulegają faktycznemu powiększeniu ze względu na wszechstronną i dobrze zorganizowaną współpracę z innymi służbami społecznymi.
- Liczebność i poziom aparatu – system ten opiera się przede wszystkim na pracy zawodowych kuratorów sądowych, których jest ponad 5 tysięcy, podczas gdy kuratorów społecznych (wolontariuszy) jest około 600. Jeden kurator zawodowy przypada na mniej niż 10 tysięcy mieszkańców. Od początku lat siedemdziesiątych kuratorów w Wielkiej Brytanii kształci się na poziomie uniwersyteckim, jako animatorów w środowisku na rzecz współpracy z nadzorowanymi. Służby te pomimo krytycznych uwag na temat jakości swojej pracy nigdy nie zrezygnowały z *ideałów pracy społecznej i wykonywania zadań*

resocjalizacyjnych, wiedząc dobrze, że izolacja jest „kosztownym sposobem czynienia złych ludzi jeszcze gorszymi”.

- Strukturę organizacyjną systemu – trzema najważniejszymi elementami są: Komitet Probacji i Opieki Postpenitencjarnej, któremu podporządkowane są wszystkie lokalne służby z tego zakresu, następnie funkcja Głównego Kuratora Sądowego (Chief Probation Officer), kierującego na szczeblu wykonawczym pracą rejonu, oraz podstawowy zespół zawodowych kuratorów sądowych w liczbie od 3 do 7, kierowany przez starszego kuratora (Bałandynowicz 2004, s. 112).

Specyficzną cechą systemu probacji w Anglii i Walii jest fakt, że sędziowie są w większości niezawodowi. Wybiera ich społeczność lokalna, są oni członkami Komitetu Probacji i Opieki Postpenitencjarnej (s. 116).

Podstawowym elementem systemu angielskiego są jednak zespoły kuratorskie. Ze względu na wykonywane zadania zespoły te dzielą się na: zespoły pracujące przy sądzie, zespoły pracujące przy zakładzie karnym, zespoły prowadzące pracę w schroniskach dla osób pod dozorem kuratorskim i zespoły organizujące pracę dla podsądnych w klubach dziennych (Jasińska 1985, s. 56).

Ścisła współpraca między państwami Unii Europejskiej doprowadziła do zacierania się różnic w uregulowaniach prawnych dotyczących funkcjonowania systemu probacji. Efektem tego są nowe rozwiązania prawne, które dotyczą zarówno nieletnich jak i dorosłych.

KURATELA SĄDOWA W POLSCE „WCZORAJ I DZIŚ”

W Polsce powstanie i rozwój instytucji kurateli sądowej wiąże się z powołaniem do życia sądownictwa dla nieletnich w 1919 r. (Dz. Praw z 8 lutego 1919 r., nr 14 poz. 171). W przypadku kurateli dla dorosłych trudno dokonać jej oceny w okresie międzywojennym. Ze względu na zniszczenia wojenne nie zachowały się żadne oficjalne dane. Brak jest również informacji na ten temat w ocalałej tylko częściowo literaturze. Można jednak przyjąć, iż na ogół sytuacja w tym zakresie nie była dobra. Zapewne z tych powodów nie doczekał się realizacji przed II wojną światową przepis art. 62 § 1 k.k. z 1932 r. o dozorcze w stosunku do skazanych dorosłych, którym warunkowo zawieszono wykonanie kary pozbawienia wolności, a więc przewidujący powołanie kuratorów dla dorosłych. Nie zmienia to faktu, że instytucja kuratorów sądowych, która doczekała się całościowych przepisów wykonawczych po II wojnie, stanowiła postępową nowość kodyfikacji karnej II Rzeczypospolitej (Grześkowiak 1976, nr 10).

Istotny przełom organizacyjny nastąpił dopiero w 1959 r., kiedy to ukazały się: rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości o „kuratorach sądowych dla nieletnich” (z 13 lutego 1959 r.), zarządzenie Ministra Sprawiedliwości „instrukcja w sprawie kuratorów sądowych dla nieletnich” (z 10 kwietnia 1959 r.) oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości „w sprawie wynagradzania kuratorów zawodowych dla nieletnich” (z 2 kwietnia 1959 r.). Szczególnie postępowe zmiany w pracy kuratorów wprowadzał pierwszy z wymienionych aktów prawnych. Ustalał on bowiem, iż obok kuratorów społecznych mogli być powoływani także kuratorzy zawodowi, co było równoznaczne z reorientacją modelu kurateli ze społecznego na społeczno-zawodowy. Praca kuratora sądowego została tym samym podniesiona do rangi zawodu i to wymagającego wysokich kwalifikacji. Taki stan rzeczy przyczynił się z czasem zarówno do udoskonalenia metod pracy samych kuratorów, jaki podniesienia poziomu ich przygotowania fachowego (1976, nr 10).

Kuratela sądowa dla dorosłych, w polskim ustawodawstwie, pojawiła się dopiero w 1965 r. W tym roku Minister Sprawiedliwości powierzył kuratorom sądowym sprawowanie dozoru ochronnego nad osobami, wobec których orzeczono karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania oraz nadzoru nad osobami warunkowo zwolnionymi z zakładów karnych (1976, nr 10).

Przyjęcie tego typu rozwiązań w konsekwencji umożliwiło powoływanie także zawodowych kuratorów dla dorosłych. Pod koniec lat siedemdziesiątych przy sądach wojewódzkich było ich 124. Etyaty kuratorskie zaczęto również przydzielać sądom powiatowym. Dynamiczny wzrost przestępczości dorosłych oraz rozszerzenie obowiązków kuratorów zawodowych sprawiły, że na początku 1974 r. we wszystkich sądach całego kraju pracowało ich 441 (1976, nr 10).

Do dalszego rozwoju kurateli dla dorosłych w znacznym stopniu przyczyniła się nowa kodyfikacja karna, która nastąpiła w 1969 r. Obowiązujący od 1 stycznia 1970 r. nowy kodeks karny wyraźnie rozszerzył zadania kuratora sądowego w przeciwdziałaniu przestępczości. Nowe przepisy dały więcej możliwości orzekania kuratorskich dozorów nad skazanymi, którym warunkowo zawieszono wykonywanie kary pozbawienia wolności oraz których warunkowo przedterminowo zwolniono z odbycia reszty kary pozbawienia wolności, obejmowania nadzorem ochronnym wielokrotnych recydywistów (1976, nr 10).

Z biegiem czasu rola kuratorów sądowych, wykonujących orzeczenia sądów rodzinnych i karnych, wzrastała. Pozycja kuratorów w sądach nie

była jednak adekwatna do powierzanych im zadań i obowiązków. Kuratorzy często byli utożsamiani z pracownikami biurowymi sądów, a nawet pracownikami socjalnymi (Attila 1984, s. 60).

W 1992 r. Ministerstwo Sprawiedliwości podjęło prace nad reformą służb kuratorskich w Polsce. Naukowcy oczekiwali, że w toku podjętych działań zostanie wypracowany zawodowy, kliniczny, pedagogiczny, resocjalizacyjny model kurateli rodzinnej i dla dorosłych. Spodziewano się, że z pomocniczego aparatu wymiaru sprawiedliwości kuratorzy awansują do roli merytorycznego, autonomicznego pionu działalności podstawowej sądu (s. 59).

Sami kuratorzy i sędziowie wyrażali opinię, że w pierwszym etapie reformy nastąpi radykalny wzrost liczby etatów kuratorów zawodowych, tak aby przeciętne obciążenie na jednego kuratora wynosiło 25 dozorów własnych. Proponowane obciążenie było zgodne ze standardami dla podobnych służb w Europie (s. 60).

Pod koniec lat siedemdziesiątych W. Stojanowska i A. Strzembosz (1978, nr 10). zaproponowali utworzenie samodzielnych zespołów kuratorskich z określeniem dominującej roli kuratora zawodowego w postępowaniu wykonawczym, jako kompetentnego specjalisty, a nie pomocnika sędziego.

W toku przygotowywania i opracowywania pierwszej w Polsce ustawy regulującej funkcje i zadania tych służb, kuratorzy domagali się określenia budżetu czasu pracy, zróżnicowanego w zależności od zajmowanego stanowiska i pionu działalności (zróżnicowany dla kuratorów rodzinnych i karnych). O wysokości obciążenia kuratorskiego w każdym przypadku miał decydować plan pracy resocjalizacyjnej oraz stopień trudności prowadzonych spraw.

Ustalenie standardów obciążenia pracą kuratorów zawodowych dla dorosłych i kuratorów rodzinnych rozbudziło nadzieję środowiska na poprawę warunków pracy, a tym samym większe zaangażowanie się w proces resocjalizacji skazanych. W rzeczywistości sytuacja nie poprawiła się na tyle, aby kuratorzy osiągnęli sukcesy w oddziaływaniach naprawczych. Świadczą o tym badania, które prowadziłem wśród kuratorów społecznych wydziałów karnych dla dorosłych Sądów Rejonowych w latach 2004–2007 na terenie województwa lubelskiego. Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych badanych kuratorów była niezadowolająca. W opinii dozorowanych, względem których orzeczono środki probacyjne, nastąpiło nasilenie zachowań związanych z wykołajaniem po okresie pracy kuratora (Gogacz 2012, s. 274).

Dozory powierzone to jeden z elementów obciążenia pracą kuratorów zawodowych. Sprawowanie nadzoru merytorycznego nad pracą kuratorów społecznych, uwzględniając ich liczbę (od 30 do 60 w pionie karnym i od 20 do 40 w pionie rodzinnym) należy do obowiązków niezwykle odpowiedzialnych i czasochłonnych. Dokładnie tą kwestię precyzuje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 roku w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego.

Dlatego też, przygotowując nową ustawę postulowano dalszą etatyzację, czyli uzawodowienie kadr kuratorskich oraz utrzymanie kuratorów społecznych przy ich średnim obciążeniu dozorami w liczbie do 10 spraw (Gromek 2002, s. 342).

Przy postulowanym wskaźniku obciążenia 25. podopiecznymi na jednego kuratora zawodowego oraz pozostawieniu w gestii kuratorów zawodowych 75% wszystkich dozorów, zwrócono się do Ministerstwa Sprawiedliwości o utworzenie w określonej perspektywie czasowej ok. 2800 etatów w skali kraju. Liczba pełnionych dozorów jest jednym z głównych czynników określających model pracy kuratorów. Przy dużym i zwiększającym się obciążeniu, kuratorzy ograniczają się w pracy z podopiecznymi do czynności kontrolnych, świadomie rezygnując z metodycznych, bezpośrednich oddziaływań resocjalizacyjnych (Węgliński 2002, s. 27–33).

W nowym Kodeksie Karnym Wykonawczym z 1 września 1998 r. znalazły się rozwiązania, które usytuowały kuratora zawodowego dla dorosłych jako organ wykonawczy sądu. Zarówno Kodeks Karny jak i Kodeks Postępowania Wykonawczego wprowadzono w atmosferze sporów doktrynalnych. Na sposób rozwiązania wielu zagadnień miały wpływ standardy międzynarodowe. Twórcy kodeksu karnego, wychodząc z koncepcji poszanowania praw człowieka, stwierdzili: „Kary oraz środki przewidziane w tym kodeksie stosuje się z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka” (art. 3 k.k.). Podobne stanowisko zajmuje się także w kodeksie karnym wykonawczym. Ostatecznym celem oddziaływań resocjalizacyjnych ma być społeczna readaptacja sprawcy przestępstwa (s. 28).

MODELE SYSTEMOWE KURATELI SĄDOWEJ W POLSCE

W Polsce nadal dominuje w praktyce model kurateli kontrolno-represyjnej. Praca kuratora sądowego, lansującego tego typu model, polega na opracowaniu odpowiedniego układu nacisków i idących za nim sankcji

formalnych oraz na sprawowaniu kontroli zewnętrznej nad podopiecznym. W pracy kuratora sądowego eksponuje się przede wszystkim takie działania, które zmuszają dozorowanego do podjęcia określonych obowiązków i które są jednocześnie czynnościami kontrolującymi, zmierzającymi do określenia, na ile podopieczny podporządkowuje się oczekiwaniom i nakazom sądu, a zwłaszcza kuratora pełniącego nad nim dozór (Jagodzińska 1981).

W literaturze przedmiotu, dotyczącej funkcjonowania kurateli sądowej, wyodrębniono cztery modele systemowe kurateli sądowej (zob. tabela 1):

- kontrolny;
- casework;
- kontroli i opieki aktywizującej;
- wychowawczy (Kalinowski 2004, s. 213).

Analizując informacje zestawione poniżej w tabeli należy zauważyć, iż w modelu kurateli kontrolnej to kurator osobiście zabezpiecza podopiecznemu środki potrzebne do realizacji zamierzonego celu. Działania kuratora są poprzedzone planem przebiegu procesu resocjalizacji i określeniem zadań. W tym przypadku rolą sprawującego dozór jest kontrola, czy dozorowany wywiązuje się z przydzielanych zadań i wypełnia wszystkie zalecenia zawarte w orzeczeniu sądu. W przypadku nierealizowania przez podopiecznego wskazówek, kurator ma możliwość zastosowania przez sąd surowszych sankcji (s. 2013).

Inaczej przedstawiają się założenia modelu *casework'u*, albowiem istotną cechą tego systemu jest zachęcanie podopiecznego do podejmowania określonego typu aktywności. Kurator pełni jedynie rolę wspierającą. W pracy wychowawczej z podopiecznym opiera się na dokładnej diagnozie i studium osobowości dozorowanego. Indywidualne podejście do osoby skazanej to jedna z fundamentalnych zasad tej metody.

Kolejny model, nazwany systemem kontroli i opieki aktywizującej, został zaproponowany przez Cz. Czapówa i St. Jedlewskiego (1976, s. 474). W tym modelu organizatorem oddziaływań wychowawczych jest kurator, który pełni jednocześnie rolę przedstawiciela sądu. Główną cechą tego modelu pozostaje ścisła współpraca ze środowiskiem (Grześkowiak, 1973).

Tabela 1. Modele kurateli sądowej w Polsce

Kuratela kontrolna	Model casework	Kontrola i opieka aktywizująca (Czapów i Jedlewski)	Kuratela wychowawcza (S. Górski)
1. Kurator oczekuje zmian w zachowaniu podopiecznego	1. Stymulowanie poczynań podopiecznego	1. Kurator jest głównym organizatorem oddziaływań wychowawczych	1. Eksponuje psychoterapeutyczne funkcje <i>casework u</i>
2. Wskazuje sposoby-drogi, jakimi te zmiany można osiągnąć	2. Tworzenie zależności wewnętrznej z podopiecznym	2. Tworzenie zależności wewnętrznej z podopiecznym	2. Stwarzanie i wdrażanie nowych sytuacji dla podopiecznego
3. Zabezpiecza niezbędne środki do osiągnięcia zakładanego celu	3. Podopieczny samostanowi o swoim losie	3. Szeroka współpraca ze środowiskiem	3. Motywowanie do zmiany systemu wartości wobec innych
4. Określa zadania dla podopiecznego	4. Opracowanie dokładnej diagnozy resocjalizacyjnej	4. Współodpowiedzialność kuratora i podopiecznego za proces resocjalizacji	4. Oddziaływania poprzedzone dokładną diagnozą przypadku
5. Sporządza plan przebiegu procesu resocjalizacji	5. Opracowanie programu oddziaływań wychowawczych i kontrolnych	5. Kurator aspiruje do roli inspiratora, koordynatora, animatora życia podopiecznego	
6. Egzekwuje i kontroluje wykonywanie zadań przez podopiecznego		6. Jest autorytetem dysponującym sankcjami ze strony sądu	
7. Zapowiedź stosowania sankcji wobec podopiecznego			
8. Rola kuratora ogranicza się do „dozorowania”			
9. Zależność formalna z podopiecznym w toku nadzoru			

Źródło: opracowanie własne

Kurator sądowy nie tylko powinien być inspiratorem i koordynatorem oddziaływań psychologicznych, pedagogicznych, dydaktycznych, socjologicznych, ale także organizatorem życia zawodowego i społecznego podopiecznych. W ramach orzeczonego dozoru dysponuje sankcjami, jest wyrazicielem sądu, który swoją władzę pełni sprawiedliwie i po ojcowsku (Czapów 1980, s. 211–212).

Z kolei koncepcja kurateli wychowującej, rozwijana w polskim piśmiennictwie m.in. przez St. Górskiego i K. Sawicką, ujmuje dozór kuratorski jako środek powodujący trwałe zmiany w systemie wartości, postaw i dążeń podopiecznych (Marzec-Holka 1994, s. 181). Metodą pracy wychowawczej pozostaje w tej koncepcji metoda indywidualnych przypadków (*case work*).

Odnosząc przedstawione założenia do praktyki kuratorskiej, T. Szymanowski analizował wyniki badań nad czynnikami, które utrudniają pracę kuratorów. Do czynników tych zaliczył:

- trudności z ustaleniem miejsca pobytu osoby dozorowanej;
- problem z dojazdem do niektórych miejsc zamieszkania;
- problem z uzyskaniem stosownych informacji, wynikających z nieprawidłowego rozumienia ustawy o ochronie danych osobowych lub z niechęci sąsiadów do rozmowy czy agresywności samych dozorowanych;
- poczucie zagrożenia w niektórych przypadkach;
- zbytne obciążenie kuratorów sądowych przez obowiązkowe wywiady w postępowaniu przygotowawczym, co ogranicza możliwości realizacji wywiadów w postępowaniu wykonawczym (Szymanowski 1989, s. 89).

Według wspomnianego autora, model oddziaływania kuratorów często pozostaje daleki od praktycznych rozwiązań *casework'u*, co wynika m.in. z braku odpowiednich warunków, czy liczby dozorowanych, objętych dozorem jednego kuratora (s. 90).

Wśród stosowanych środków pomocy (opieki) występuje przede wszystkim pomoc materialna, znalezienie mieszkania, pracy, skierowanie na leczenie – jako oddziaływanie terapeutyczne, pomoc w rozpoczęciu lub kontynuowaniu nauki i udzielanie porad. T. Szymanowski wykazał, iż w większości przypadków kontakty kuratora z dozorowanym ograniczają się do jednego w miesiącu. W ramach sprawowanego dozoru kurator dokonuje diagnozy przypadku, kontroluje zachowanie skazanego, wpływa na niego w sensie wychowawczym oraz pomaga mu w rozwiązywaniu trudności życiowych. Charakterystyczne dla właściwie wszystkich spotkań z kuratorem sądowym pozostają: analiza stopnia wykonywania

obowiązków i zaleceń kuratora oraz sądu, uświadamianie o konsekwencjach niewłaściwego zachowania, ocena materialnych warunków życia, relacji rodzinnych, spraw nauki, zatrudnienia, udzielanie porad życiowych, motywowanie podopiecznego do pozytywnych działań we własnym interesie lub interesie rodziny (s. 92).

Zdaniem T. Szymanowskiego, przesłanki te składają się na świadomość społeczną, w której kurator sądowy funkcjonuje przede wszystkim jako osoba, która sprawuje dozór oraz kontroluje okres próby (s. 93).

Rodzi to pewną wątpliwość, czy dozory mogą być wykonywane także przez pracowników specjalnie w tym celu zatrudnionych, jak i przez wolontariuszy pracujących społecznie.

ZAKOŃCZENIE

Ocena sytuacji polskiego więziennictwa, brak radykalnych zmian w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności wobec sprawców przestępstw pospolitych skłania do poszukiwania systemowych rozwiązań aprobowanych społecznie i przynoszących korzyści finansowe Państwu. Niezrozumiałe wydaje się prowadzenie takiej polityki karnej, która w rzeczywistości budzi moralne dylematy społeczeństwa i podaje w wątpliwość proces resocjalizacji skazanych. W tej sytuacji problematyka kurateli sądowej nabiera szczególnego znaczenia jako instytucji sprawdzonej i otwartej na zmiany. Współczesny charakter kurateli sądowej niewiele ma wspólnego z opiekunami sądowymi powołanymi przez Naczelnika Państwa Polskiego w 1919 roku. Usankcjonowanie prawne kurateli w społeczeństwie obywatelskim nadaje jej rangę i znaczenie w systemie wykonywania środków probacyjnych. Nowoczesne technologie informatyczne oraz elektroniczne wspomagają obszary oddziaływań kuratorskich, dając nadzieję skazanym na powrót do społeczeństwa. Jednak nie rozwiążą one problemów etatowych (uzawodowienia) i funkcjonowania kurateli w systemie Wymiaru Sprawiedliwości.

Badania naukowe prowadzone w 40 sądach przez J. Zagórskiego (2009) pokazują, że w dalszym ciągu w oddziaływaniach resocjalizacyjnych kuratorów dominuje funkcja kontrolna. **Świadczyć to może o znaczącym obciążeniu kuratorów sądowych obowiązkami. Dlatego też** należałoby podjąć starania, które pozwolą dokładnie zanalizować sytuację i dokonać ewentualnych zmian w dokumentach wykonawczych.

Inną sprawą jest umiejscowienie kurateli sądowej i jej całkowite uniezależnienie od sądu. Na to jednak, jak na razie się nie zanoszą. Choć

i w tym przypadku potrzebna jest społeczna debata, otwierająca drogę do dalszej reformy systemu kurateli sądowej w Polsce. Wprowadzona 13 lat temu ustawa o kuratorach sądowych wymaga pilnej nowelizacji i uwzględnienia proponowanych przez środowisko zmian. Utrzymująca się stagnacja i brak konkretnych rozwiązań w rzeczywistości może prowadzić do dysfunkcjonalności instytucjonalnej, a co za tym idzie obniżenia jakości sprawowanych dozorów kuratorskich.

REFERENCES

Wydawnictwa zwarte

- Baładynowicz A. (2002). *Probacja, System sprawiedliwego karania*. Warszawa: C.F. Müller, Lex utilis.
- Czapów Cz., Jedlewski St. (1976). *Pedagogika resocjalizacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Czapów Cz. (1980). *Wychowanie resocjalizujące, Elementy metodyki i diagnostyki*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Gogacz K. (2012). *Różnicowanie oddziaływań resocjalizacyjnych społecznych kuratorów sądowych a efektywność dozorów probacyjnych*. Radom: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Handlowej.
- Górski S. (1985). *Metodyka resocjalizacji*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Graca T., Dziurzyński K. (red) (2014). *Schronisko dla nieletnich i Zakład Poprawczy dla dziewcząt w Falenicy – 1959-2014. Monografia placówki*, Wydawnictwo WSGE.
- Gromek K. (2001). *Probacja czy kuratela albo środki alternatywne – próba optymalizacji systemu w ujęciu ewolucyjnym*. Warszawa: Dział Wydawniczy Kancelarii Senatu.
- Grześkowiak K. (1973). *Współdziałanie działaczy młodzieżowych z sądami dla nieletnich*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Heine M. (1986). *Wprowadzenie do metodyki pracy kuratora sądowego dla nieletnich*. Wrocław: Wydawnictwo UW.
- Jagodzińska E. (1981). *Aktualnie funkcjonujący model kurateli* (referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Kuratorów Sądowych). Warszawa: Maszynopis – Wojewódzki Sąd w Warszawie.
- Kalinowski M. (2004). *Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*. w: F. Kozaczuka, B. Urbana (red.), *Profilaktyka i resocjalizacja młodzieży*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

- Kalinowski M. (2005). *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Kwaśniewski J. (1998). *Praca socjalna*. Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Marzec-Holka K. (1994). *Instytucja społecznych kuratorów sądowych w świetle badań*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- Szymanowski T. (1989). *Powrót skazanych do społeczeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Veillard-Cybulsky H. i M. (1968). *Nieletni przestępcy w świecie*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Wydawnictwa ciągle
- Balandynowicz A. (2004). Kuratela sądowa w Wielkiej Brytanii. „*Prokuratura i Prawo*” 7-8, ss. 112.
- Foucault M. (1988). Panoptyzm, (fragm.. Surveiller et punir). „*Literatura na Świecie*” 6, s. 275-307.
- Grześkowiak K. (1976). Aktualne problemy i postulowane zadania kuratorów sądowych. „*Problemy Wymiaru Sprawiedliwości*”. Zeszyt 1, s. 37.
- Jasińska M. (1985). Orzeczenie obowiązku pracy społecznie użytecznej. w: „*Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji*”, T. 9, s. 56.
- Mościkier A. (1985). System kurateli i opieki postpenitencjarnej w Anglii i Walii. w: *Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego*. T. 9, s. 44.
- Pytka L. (2013). *Ekсклюzja versus inkluzja w pedagogice resocjalizacyjnej* W: Sitek M. (red.). *Journal of Modern Science*: tom 1/16/2013 (s. 11-33), Wydawnictwo WSGE.
- Stojanowska W., Strzembosz A. (1978). O nowe zasady organizacji i postępowania przed sądem rodzinnym. w: „*Zeszyty Naukowe IBPS*”10.
- Szafrańska E., Szafrański J. (2013) *Odpowiedzialność nieletnich w świetle prawa karnego* W: Sitek M. (red.). *Journal of Modern Science*: tom 3/18/2013 (s. 173-189), Wydawnictwo WSGE.
- Węgliński A. (1995/1996). Pedagogiczne i prawne bariery wdrażania reformy zawodowej kurateli rodzinnej w Polsce. w: „*Lubelski Rocznik Pedagogiczny*”, T. XVII.
- Węgliński A. (2002). Zahamowanie modernizacji służb kuratorskich w Polsce. „*Opieka – Wychowanie – Terapia*” 3, s. 27-33.
- Zawisza J. (2013) *Przestępczość nieletnich przyczyną wykluczenia społecznego* W: Sitek M. (red.). *Journal of Modern Science*: tom 3/18/2013 (s. 153-172), Wydawnictwo WSGE.

Akty prawne

Dekret Naczelnika Państwa z 7 lutego 1919 r. (Dz. Praw z 8 lutego 1919 r., nr 14 poz. 171).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 roku w sprawie standardów obciążenia pracą kuratora zawodowego.